

НАУКОВА РЕФЛЕКСІЯ ФЕНОМЕНА «ЛІДЕРСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

THE SCIENTIFIC REFLECTION OF THE «LEADERSHIP COMPETENCE» PHENOMENON OF FUTURE MUSIC ART TEACHERS

Статтю присвячено висвітленню наукових засад аналізу проблеми формування лідерської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва. За результатами аналізу наукових джерел встановлено, що актуальність започаткованої проблеми пов'язана з набуттям в системі неформальної (позашкільної) освіти України популярності вокально-хорового виду музичної освіти. Водночас, в системі вищої педагогічної освіти музичного профілю активізувався напрям удосконалення підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті формування їх творчої особистості як лідерів творчого колективу вихованців. Мета дослідження полягала у висвітленні концептуального значення та термінологічних контурів феномена «лідерська компетентність» в контексті підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Аналіз проблематики впровадження елементів теорії лідерства в освітній галузі дозволив стверджувати, що феноменологія «лідерства» як наукової категорії досліджується вченими в двох контекстах: психологічному та практично-прикладному. Відповідно до психологічного ракурсу розгляду проблеми вчені звертаються переважно до категорій «лідерські якості» та «лідерський потенціал», розуміючи їх як першоснову успішної реалізації фахівцем функцій керівника, організатора та координатора певної діяльності. У практично-прикладному контексті лідерство розглядається як додатковий елемент підвищення ефективності будь-якої діяльності, тобто як уміння фахівця виконувати одночасно суто професійну (предметну діяльність – педагогічну, наукову, мистецько-творчу тощо) та управлінську. Лідерську компетентність учителя музичного мистецтва визначено як особистісно-професійний конструкт, що містить в основі знання учителем елементів та основ теорії лідерства (як способів позитивного впливу на колектив з метою підвищення ефективності спільної діяльності); віддзеркалює здатність педагога до організації творчого колективу учнів на засадах фасилітаційного наставництва щодо творчих устремлень школярів та емоційно-мотиваційного супроводу їх творчих інтенцій; здатність до швидкого реагування на зміну інтересів, потреб та мотивації всіх членів колективу вихованців з метою якнайкращої реалізації їхнього творчого потенціалу; реалізується уміннями налагоджувати позитивну атмосферу у педагогічно-творчому середовищі на засадах демократичної паритетної співпраці всіх учасників колективу (уміння уникати та розв'язувати конфлікти, проектувати та прогнозувати перебіг мистецько-освітнього процесу, організувати та координувати діяльність всіх членів колективу); забезпечується сформованістю інноваційної спрямованості педагога як суб'єкта музично-педагогічної діяльності, розвиненим емоційним інтелектом.

Ключові слова: лідерство, лідерська компетентність, учитель музичного мистецтва, лідерська компетентність учителя музичного мистецтва, підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва, педагог Нової української школи.

The article is devoted to the scientific bases of the analysis of the problem of formation of leadership competence of future music art teachers. According to the analysis of scientific sources it is established that the urgency of the problem is related to the popularity of vocal and choral music education in the system of non-formal (extracurricular) education in Ukraine. At the same time, in the system of higher pedagogical education of music profile the direction of improvement of preparation of future music art teachers in the context of formation of their creative personality as leaders of creative collective of pupils became more active. The aim of the study was to highlight the conceptual meaning and terminological contours of the phenomenon of "leadership competence" in the context of training future music art teachers. Analysis of the implementation of elements of leadership theory in education has argued that the phenomenology of "leadership" as a scientific category is studied by scientists in two contexts: psychological and practical. According to the psychological perspective of the problem, scientists turn mainly to the categories of "leadership qualities" and "leadership potential", understanding them as the basis for the successful implementation of the specialist functions of leader, organizer and coordinator of certain activities. In a practical and applied context, leadership is seen as an additional element of improving the effectiveness of every activity, that is, as the ability of a specialist to perform both purely professional (subject activities – pedagogical, scientific, artistic and creative, etc.) and management. The leadership competence of a music art teacher is defined as a personal and professional construct, which is based on the teacher's knowledge of the elements and foundations of leadership theories (as ways to positively influence the team in order to increase the effectiveness of joint activities); reflects the teacher's ability to organize a creative team of students on the basis of facilitation mentoring on the creative aspirations of students and emotional and motivational support of their creative intentions; the ability to respond quickly to changing interests, needs and motivations of all members of the team of students in order to best realize their creative potential; realized by the ability to establish a positive atmosphere in the pedagogical and creative environment on the basis of democratic parity cooperation of all team members (ability to avoid and resolve conflicts, design and predict the course of artistic and educational process, organize and coordinate the activities of all team members); provided by the formation of innovative orientation of the teacher as a subject of music and pedagogical activities, developed emotional intelligence.

Key words: leadership, leadership competence, music art teacher, leadership competence of a music art teacher, training of future music art teachers, teacher of the New Ukrainian School.

УДК 378.371.013
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/45.32>

Галіцан О.А.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Гетманець Н. Ю.,
аспірантка кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Нагальна потреба у переорієнтації освітнього процесу з «знаннево-трансферної» на «особистісно-центровану», необхідність узгодження особистісного досвіду учня зі змістом освіти генерує необхідність тотального переосмислення концептуальної сутності та технологічних параметрів підготовки вчителя Нової української школи. Українська держава невпинно крокує шляхом до європейського освітнього середовища, в якому проголошено найвищою цінністю гуманізм, культуровідповідність та людиноцентрованість усіх сфер соціального життя. Відповідно, підготовка сучасного вчителя національної школи проголошує повсякчасне дотримання європейських освітніх цінностей як у частині переорієнтації на культуротворчу парадигму виховання молоді, так і в частині підготовки висококваліфікованих педагогів, здатних уобразнювати гуманістичний контекст в усіх площинах освітнього процесу.

В останні десятиліття в системі неформальної (позашкільної) освіти України набув популярності вокально-хоровий вид музичної освіти. Відтак, в системі вищої педагогічної освіти музичного профілю активізувався напрям удосконалення підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в контексті формування їх творчої особистості як лідерів творчого колективу вихованців.

Все частіше актуалізуються питання становлення особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва (керівника хорового колективу, організатора дитячих свят, режисера та постановника учнівських вистав, творчих конкурсів тощо). Фахівці названого профілю мають демонструвати організованість, цілеспрямованість у діяльності, самоконтроль та підвищений емоційний інтелект. Разом із цим, лише яскраво виражений лідерський потенціал дозволить скоординувати та інтегрувати творчий колектив, спрямувати художньо-творчі зусилля учнів в правильному напрямі, активізувати мистецько-творчі інтенції вихованців з метою їх подальшої самореалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретична та професійно-предметна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва широко представлена у фундаментальних дослідженнях А. Растригіної, О. Рудницької, О. Ростовського, О. Щолокової та інших видатних вітчизняних науковців. Диригентсько-хорова підготовка майбутніх педагогів-музикантів неодноразово ставала предметом наукових напрацювань А. Авдієвського, Н. Дем'яненко, Л. Корній, В. Пащенко. Проблематики диригентсько-хорової педагогіки торкалися І. Левицька, Т. Осадча, З. Софроній, О. Чурікова-Кушнір, розробляючи наукові та технологічні засади підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва як педагогів Нової

української школи. Потенціал урахування елементів теорії лідерства у практиці підготовки майбутніх учителів мистецьких спеціальностей розглядав І. Заболотний; загальнонаукові теорії лідерства та технології її застосування в освітньому процесі досліджували С. Нестуля, В. Ягоднікова.

Аналіз наукового доробку вчених та систематизація досвіду практичної роботи вчителів музичного мистецтва доводить недостатність дослідницької уваги до становлення майбутнього педагога-музиканта як наставника, фасилітатора та лідера (координатора та організатора творчого колективу вихованців). Відтак, невирішеною раніше частиною започаткованої проблеми є висвітлення теоретичних засад формування лідерських якостей майбутнього вчителя музичного мистецтва, уявлення значущості його лідерського потенціалу та формування лідерської компетентності.

Мета дослідження полягає у висвітленні концептуального значення та термінологічних контурів феномена «лідерська компетентність» в контексті підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва.

Завдання дослідження: 1) здійснити термінологічний аналіз проблематики формування лідерської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва (схарактеризувати поняття «лідерські якості», «лідерський потенціал», «лідерська компетентність»); 2) визначити зміст феномена «лідерська компетентність учителя музичного мистецтва» у контексті розуміння його як генератора функції фасилітаційного наставництва у мистецько-освітньому процесі.

У дослідженні використано методи наукового аналізу спеціальної літератури, методи систематизації та упорядкування методичної інформації та інформації, що міститься у нормативних та інструктивних джерелах. З метою висвітлення методологічних, термінологічних та методичних контурів феномена «лідерська компетентність учителя музичного мистецтва» застосовано метод системного та контекстного аналізу наукової думки провідних науковців мистецько-освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу. Звернення до словникової та довідкової літератури дозволяє стверджувати, що походження слів «лідер» та «лідерство» («leader» та «leadership») слід шукати в англосаксонському мовному полі, адже дієслівна конструкція «lead» (або «lead» (українською – «шлях»)) є найбільш точним позначенням дефініцій «іти», «подорожувати», «вказувати шлях» [1, с. 344].

Теорія лідерства, як невід'ємної константи в аналізі поведінкових реакцій в певній соціальній групі набула усталеної наукової платформи та поширення в соціально-психологічному середовищі завдяки американському досліднику К. Левіну. К. Левін та його послідовники здійснили

та репрезентували в 1930-х роках низку досліджень з проблем теорії конфліктів (конфліктології) та ввели у науковий обіг поняття «стиль лідерства» (авторитарний, демократичний та ліберальний) [8].

В контексті аналізу наукових засад сучасних теорій лідерства слід звернути увагу й на поведінкову теорію Л. Макгрегора який потлумачив лідерство як певну систему соціальних стосунків, параметрами якої виступають: 1) характеристика лідера як «провідника» соціальної групи; 2) характеристика всіх інших членів групи як «послідовників» (конкретизація потреб, мотивацій, думки кожного); 3) характеристика середовища (організації), у якій здійснюється комунікація (наявність корпоративної мети, загальноприйнятих для певного колективу норм та правил, цінностей); 4) суспільно-політичне, економічно-правове й соціальне середовище [9].

Як бачимо, феномен лідерства розглядається в двох проєкціях: з позиції суб'єкта діяльності (лідера) та у контексті взаємовідносин лідера з іншими членами групи або колективу (лідерство). Таке розуміння лідерства спричинило появу двох провідних напрямів у застосуванні феноменології лідерства у наукових дослідженнях. Перший напрям присвячено аналізу лідера як суб'єкта діяльності, тобто висвітлюються властивості та риси особистості, що забезпечують успішне становлення особистості. Інший напрям укорінився в теоріях управління, адже лідеру (як менеджеру, керівнику, організатору) відводиться ключова роль в системі управління колективом, організацією тощо.

Приєднуємось до наукової позиції С. Нестулі, яка, користуючись положеннями суб'єктно-діяльнісного підходу, визначила влучно та точно поняття «лідер» в такому формулюванні: «лідер є членом певної групи, ключова роль якого полягає у цілеспрямованні, орієнтації, інтеграції, контролюванні та синергії діяльності інших членів групи у ході розв'язання завдань колективного характеру; за лідером група визнає статусну перевагу й надає повноваження та право ухвалювати рішення в ситуаціях колективного значення» [3, с. 50].

Суголосну позицію висловлює В. Ягоднікова наполягаючи на тому, що: «лідер – член групи, за яким вона визнає перевагу в статусі та надає право приймати рішення у важливих для неї ситуаціях...індивід, здатний виконувати основну роль в організації спільної діяльності і регулюванні взаємин у групі ...людина, яка завдяки своїм особистісним якостям впливає на членів соціальної групи» [7, с. 11].

Зважаючи на яскраво виражений суб'єктний характер лідерства, слід розглянути персонально-забезпечувальний контекст, тобто зосередити увагу на особистісних рисах лідера як суб'єкта діяльності. В даному аспекті слід розглянути детально поняття «лідерський потенціал».

Лідерський потенціал у соціально-психологічному контексті розуміється як властивість особистості, що віддзеркалює бажання та здатність індивіда до ефективного лідерства, як сукупного комплексу внутрішніх (індивідуальних) потреб, засобів, ціннісного ставлення, які забезпечують досягнення певного рівня синтезування та інтегрування компетентності, професійної активності, корпоративної відповідальності, комунікабельності та відкритості до взаємодії. Названий синтез уможливорює здійснення позитивного активного впливу на всіх членів групи (колективу) у процесі розв'язання завдань у різних видах життєдіяльності та увиразнює позитивну налаштованість у ході професійного становлення всіх суб'єктів.

Психологічний підхід до аналізу лідерського потенціалу дозволяє визначити низку рис та властивостей особистості фахівця, що є його репрезентантами, як-от: комунікативна спрямованість, відкритість до міжособистісної взаємодії, екстравертованість, цілеспрямованість та активна змобілізованість, мотивація до успіху та уникнення невдач, урівноваженість та розсудливість, емоційна усталеність та емоційний інтелект, впевненість у собі та рішучість, інноваційна спрямованість, креативність та готовність до ризиків, здатність до критичного та рефлексійного аналізу професійних явищ, когнітивна та поведінкова гнучкість, професійна мобільність.

Педагогічний ракурс проблематики лідерства в нашій країні представлено переважно в контексті зміни рольових позицій педагога Нової української школи як лідера. Дослідниками (О. Галіцан, С. Коломійченко, З. Курлянд, О. Фокшею та ін.) висвітлено фасилітаційну компетентність учителя як здатність до управління колективом учнів на засадах упровадження емпатійної педагогічної підтримки учнів; здатність налагоджувати міжособистісну взаємодію в колективі на засадах конгруентного толерантного спілкування. Вчені роблять правомірний висновок про те, що педагог-лідер – це, передусім фасилітатор, медіатор у конфліктах, наставник у становленні особистості та ментор у розробці індивідуальної траєкторії творчого становлення здобувача освіти.

В контексті підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва теорія лідерства набуває першочергового значення насамперед в контексті підготовки фахівців за спеціальністю 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) та 025 «Музичне мистецтво», адже випускники спеціальностей можуть обіймати такі посади зокрема: Керівник оркестру (ансамблю духових інструментів), Керівник хору (фольклорного ансамблю), Хормейстер, Керівник музичний.

Сутність спеціальної хормейстерської та диригентської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва визначено З. Софроній,

О. Чуріковою-Кушнір. Приєдуємось до думки вчених, які потлумачили її як цілеспрямований, системний мистецько-освітний процес творчого характеру, що уналежнює різноманітні види творчої діяльності (пошук та добір хороших творів, організація індивідуальної роботи з його розучування, безпосереднє вивчення хорошого твору учнями під керівництвом педагога, концертне виконання хорошого твору) [6, с. 246].

На думку І. Заболотного, організація хорошого колективу передбачає конструювання складної системи інтегрування суспільних, художньо-творчих, організаційних та безпосередньо вокально-хорових елементів [2].

Відтак, саме керівник та лідер вокально-хорошого колективу має забезпечувати органічне синтезування названих елементів з метою оптимального включення всіх учасників до мистецько-освітнього процесу.

Хоровий колектив, продовжує І. Заболотний, є специфічною «творчою лабораторією», в межах якої мають реалізовуватись такі провідні функції: соціально-педагогічна, художньо-творча та музично-творча. Відтак, наголошує дослідник, особистість диригента-хормейстера має поєднувати в собі й декілька професійно-важливих функцій, а саме: диригента, музиканта, педагога, організатора, психолога, артиста [2, с. 115].

Сучасна фахова підготовка професіонала – керівника хорошого колективу передбачає опанування ним всіма виразними засобами музичного мистецтва; набуття умінь використовувати фахово-орієнтовані знання та формування навичок реалізації їх у різноманітних ситуаціях професійної взаємодії. Оптимальна диригентсько-хорова підготовка майбутнього педагога-музиканта, як керівника та лідера хорошого колективу учнів, має передбачати елементи підготовленості до органічної фасилітаційної взаємодії з учнями, адже лише доцільна та правильно організована педагогічна підтримка особистісного становлення школяра як митця, педагогічних супровід його художньо-творчих інтенцій створює сприятливе емоційне середовище хорошого колективу на засадах співпраці та взаємоповаги.

Спираючись на це можемо стверджувати, що сучасна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва має урахувати й формування лідерської компетентності як професійно-значущої та особистісної якості фахівця.

Відповідно наукових засад компетентного підходу в освіті, дефініції «компетентність» і «компетенція» набули поширення в науково-педагогічній практиці як базові конструкти, що переорієнтують освіту на вироблення певних умов (середовищних, особистісних, контекстних) для оволодіння синтезом компетенцій, що необхідні здобувачу освіти для оптимальної стійкої

життєдіяльності в сучасних інноваційних та складних умовах, а також для ефективного відтворення професійної діяльності.

Компетентність, як науковий та професійно-прикладний конструкт, у загальному вигляді може бути визначений як динамічне неаддитивне поєднання розумово-пізнавальних («хочу знати») та метакогнітивних («знаю та можу зреалізувати») професійних навичок, параметрів свідомого послуговування набутими знаннями на практиці,

Спираючись на наукові параметри компетентного підходу в освіті та з урахуванням специфіки професійної діяльності вчителя музичного мистецтва визначимо зміст феномена «лідерська компетентність учителя музичного мистецтва».

Лідерську компетентність учителя музичного мистецтва розуміємо як особистісно-професійний конструкт, що містить в основі знання учителем елементів та основ теорій лідерства (як способів позитивного впливу на колектив з метою підвищення ефективності спільної діяльності); віддзеркалює здатність педагога до організації творчого колективу учнів на засадах фасилітаційного наставництва щодо творчих устремлень школярів та емоційно-мотиваційного супроводу їх творчих інтенцій; здатність до швидкого реагування на зміну інтересів, потреб та мотивації всіх членів колективу вихованців з метою якнайкращої реалізації їхнього творчого потенціалу; реалізується уміннями налагоджувати позитивну атмосферу у педагогічно-творчому середовищі на засадах демократичної паритетної співпраці всіх учасників колективу (уміння уникати та розв'язувати конфлікти, проєктувати та прогнозувати перебіг мистецько-освітнього процесу, організувати та координувати діяльність всіх членів колективу); забезпечується сформованістю інноваційної спрямованості та педагога як суб'єкта музично-педагогічної діяльності, розвиненим емоційним інтелектом.

Висновки. Аналіз проблематики впровадження елементів теорії лідерства в освітній галузі дозволяє стверджувати, що феноменологія «лідерства» як наукової категорії досліджується вченими в двох контекстах: психологічному та практично-прикладному. Відповідно до психологічного ракурсу розгляду проблеми вчені звертаються переважно до категорій «лідерські якості» та «лідерський потенціал», розуміючи їх як першооснову успішної реалізації фахівцем функцій керівника, організатора та координатора певної діяльності. У практично-прикладному контексті лідерство розглядається як додатковий елемент підвищення ефективності будь-якої діяльності, тобто як уміння фахівця виконувати одночасно суто професійну (предметну діяльність – педагогічну, наукову, мистецько-творчу тощо) та управлінську функції.

За результатами наукової розвідки можемо стверджувати, що реструктуризація педагогічно-мистецьких спеціальностей у нашій країні спричинила переосмислення та перегляд функційно-реалізаційних параметрів професійної діяльності педагога-музиканта в контексті необхідності урахування феноменології «лідерства» як наукової та міждисциплінарної категорії. На основі опрацювання наукових джерел та аналізу практики підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в закладах вищої педагогічної освіти вважаємо доцільним та перспективним подальший розгляд поняття «лідерська компетентність учителя музичного мистецтва» як генератора функції фасилітаційного наставництва у Новій українській школі.

Перспективи подальшого розгляду проблематики формування лідерської компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва вбачаємо у визначення компонентної структури означеного феномену та ознак його сформованості в здобувачів освіти на різних освітніх рівнях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками і доповненнями). Укладач і головний редактор В. Т. Бусел. К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 678 с.
2. Заболотний І. Аксиологічний аспект професійної підготовки диригентів-хормейстерів. *Молодь і ринок*. № 2/181 (2020). С. 114-118.
3. Нестуля С. Модель дидактичної системи формування лідерської компетентності майбутніх бакалаврів із менеджменту в освітньому середовищі університету. *Теоретичні та прикладні спектри дослідження феноменів лідерства, управління та розвитку соціального об'єкту*, 2019. № 2. С. 49–59.
4. Осадча Т. В., Левицька І. М., Клубкова С. А. До питання вдосконалення хормейстерської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (197), 143-148. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-197-143-148>
5. Соловйов В. А. Мануальна технічна майстерність як фактор професійної підготовки майбутнього керівника хорового колективу. *Молодий вчений*. 2018. № 4(2). С. 533–536.
6. Софроній З., Чурикова-Кушнір О. Методичні засади хормейстерської підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика*. 2020. Т. 97, № 4. С. 245–258.
7. Ягоднікова В. В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Луганськ, 2006. 21 с.
8. Lewin K. *Field theory in social science : selected theoretical papers*. Westport, Conn. : Greenwood Press, 1951. 346 p.
9. McGregor, Douglas. *The Human Side of Enterprise: annotated edition*. Douglas Mc Gregor ; updated Joel E Cuteher – Gerchen feld. New-York : Toronto And, 1960. 256 p.